

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/43047>

Please be advised that this information was generated on 2019-04-22 and may be subject to change.

zoek van het Bureau voor Toerisme en Horeca in opdracht van het Dolfinarium in 1976. Dagrecreanten besteedden in 1976 11,5 miljoen gulden in Harderwijk; 85 procent van deze bestedingen kwam van bezoekers van het Dolfinarium. Zonder het themapark zouden de dagrecreatie-inkom-

sten van andere bedrijven in Harderwijk ongeveer 70 procent lager hebben gelegen. De recreatieopbrengsten van de gemeente Harderwijk, in 1976 een bedrag van circa 470.000 gulden, kwamen voor bijna viervijfde van bezoekers van het zeezoogdierenpark. De supersnelle groei van het

Dolfinarium was een weerspiegeling van de toeristische ontwikkeling sinds de jaren vijftig. Enerzijds profiteerden attractieparken sterk van de massificatie van het toerisme en de recreatie, anderzijds bevorderden zij op hun beurt de steeds verder groeiende horden recreanten.

67

Metropool van het Oosten

De spreiding van bevolking en
rijksdiensten

Theo Engelen

Apeldoorn 1967 In zijn nieuwjaarsrede op 5 januari gaat burgemeester A.L. des Tombe van Apeldoorn uitvoerig in op de gevolgen van de *Tweede Nota Ruimtelijke Ordening* voor zijn stad. Nu in de opvatting van de regering het weinig verstedelijkte landsdeel ten noorden van de lijn Alkmaar-Amsterdam-Arnhem-Nijmegen zal worden gestimuleerd, is Apeldoorn een plaats met toekomst. Dat sluit in de ogen van de burgervader goed aan bij de ontwikkeling tot dat moment: "Reeds nu begint Apeldoorn een functie te vervullen in de dienstensector ten behoeve van rijks- en particuliere instellingen. De eerste vestigingen in Apeldoorn zijn een groot succes gebleken. (...) Deze gunstige ervaringen kunnen leiden tot een nog verdere groei van de dienstensector." ¹

De stad is buitengewoon actief in het werven van nieuwe diensten en bedrijven. Er wordt nijver gebouwd aan de wijk Zevenhuizen. De nieuwe huizen mogen voor autochtone bewoners van de stad 'over het kanaal' liggen, voor nieuwkomers uit het westen van het land vormen ze een aantrekkelijke woonomgeving. Apeldoorn beseft overigens goed dat niet iedereen zal staan te springen om naar het oosten van het land te verhuizen en voert daarom een voorlichtingscampagne. Zo ontvangt wethouder J. Wieten in mei 1967 zeventig personeelsleden van de Verzekeringkamer in Amsterdam, die over enige tijd naar Apeldoorn zal worden verplaatst. Hij vertelt de potentiële nieuwe inwoners wat zij van de stad kunnen verwachten. De wethouder kan bogen op ruime ervaring: "Voor het gemeentebestuur zijn excursies als deze niets nieuws. Dezelfde service is geboden aan personeelsleden van andere instellingen en bedrijven die zich reeds in Apeldoorn hebben gevestigd."² Het enthousiasme kent bij menigeen geen grenzen. Zo besluit H. Millenaar zijn samenvatting van een nota van de Gemeentelijke Sociografische Dienst in augustus 1967 met de vraag "Wordt Apeldoorn wellicht metropool van 't Oosten?"³ Er worden zelfs grootse plannen ontwikkeld voor een mini-Manhattan in Apeldoorn. Op een krantenfoto zien we koningin Juliana vol bewondering de maquette bestuderen. Toch droogt midden jaren zeventig de stroom ambtenaren vanuit Den Haag naar de Veluwe al weer op. Wethouder Hans Poringa ziet zich dan ook

> Koningin Juliana bekijkt de maquette van het 'mini-Manhattan' in Apeldoorn, 1966.

>

genoodzaakt de dure plannen voor herstructurering van de stad terug te draaien.

Angst voor overbevolking

De aanwas van de Nederlandse bevolking leidde in de loop van de twintigste eeuw tot steeds bezorgder commentaren. Ondanks de daling van de huwelijksvruchtbaarheid verdubbelde de bevolking tussen 1900 en 1950 van ruim vijf miljoen tot ruim tien miljoen. In 1960 telde Nederland zelfs al elf miljoen inwoners. Voor de regering was dit onder andere aanleiding om in de jaren vijftig de emigratie te bevorderen. Al snel was duidelijk dat dit instrument onvoldoende soelaas bood en er andere maatregelen nodig waren. Daarom zag in 1963 een Commissie Bevolkingsvraagstukken het daglicht. Het probleem was echter niet alleen de absolute toename van de bevolking. De congestie in het westen van het land nam zulke vormen aan dat al in de eerste decennia van de twintigste eeuw langzaam het inzicht daagde dat regulering van sociaal-economische processen, inclusief hun ruimtelijke uitwerking, noodzakelijk was. Streekplannen waren de eerste initiatieven die op intergemeentelijk niveau vorm gaven aan deze doelstelling. Een volgende stap werd gezet door de oprichting van

>>

de Rijksdienst voor het Nationaal Plan, de latere Rijks Planologische Dienst. Na de Tweede Wereldoorlog dienden zich aanvankelijk andere problemen aan. De wederopbouw van het door de oorlog vernielde land kreeg in eerste instantie voorrang boven de regionale spreiding van werkgelegenheid. In de *Industrialisatienota's* van 1949 en 1950 werd zelfs de economische noodzaak tot concentratie van industrie en handel beklemtoond. De bezorgdheid over de ongelijke bevolkingsverdeling in het land kreeg pas in 1952 weer vorm. Toen trad een regionaal beleid in werking dat was gericht op de zogenaamde ontwikkelingsgebieden. Speerpunten in dit beleid waren werkloosheidsbestrijding, woningbouwprojecten, infrastructuur en, typerend, migratiebevordering *richting* Randstad. Dominant in de gedachtevorming tijdens de jaren vijftig was het idee dat de regionale onderontwikkeling in perifere gebieden te wijten was aan stagnatie binnen die regio's zelf. Overigens zagen ook de regering en het Centraal Planbureau dat de nationale economie zo werd bepaald door de Rand-

stad dat alle kwalitatief hoogwaardige functies automatisch voor de neus van andere landsdelen werden weggekaapt. In de eerste *Nota inzake de Ruimtelijke Ordening* van 1960 lezen we dan ook dat "een zekere decentralisatie van het ambtelijk apparaat van het Rijk onder ogen ware te zien, uitgaande van de blijvende functie van Den Haag als regeringscentrum".⁴ Bij de argumentatie valt op dat de inspanningen vooral werden geleverd teneinde de Haagse agglomeratie te ontlasten. Pas in tweede instantie werd het ondersteunen van probleemgebieden van belang geacht. De eerste overplaatsingen van overheidsdiensten kwamen nu tot stand. Gemeenten als Arnhem, Lelystad en Zwolle plukten hiervan de vruchten. Met name de gemeente Apeldoorn echter profiteerde meer dan evenredig. Waarom dit zo was, is onduidelijk. Mogelijk speelde mee dat tijdens de Tweede Wereldoorlog al veel rijksdiensten hier waren gevestigd. Hoe dan ook, hier en daar werd zelfs de mening verkondigd dat Apeldoorn het tweede overheidscentrum zou moeten worden, naast Den Haag.

> Kantoortuinen in het gebouw van Centraal Beheer in Apeldoorn.

⌘ Centraal Beheer in Apeldoorn van architect H. Hertzberger uit 1979.

bedreigde Limburgse mijngebied en de textielcentra van de Achterhoek, Twente en Noord-Brabant. Aangezien de loongolf bovendien werd gevolgd door de conjunctu-
rele inzinking rond 1967, verslechterde de economische situatie buiten de Randstad zienderogen.

Het is dan ook geen wonder dat de regering in steeds krachtadiger termen de spreiding van economische activiteiten over het land predikte. In de *Tweede Nota Ruimtelijke Ordening* van 1 september 1966 noteerde de regering dat zij aanstuurde op "een krachtiger bevordering van de spreiding dan tot dusver het geval was". Weer kwam Apeldoorn prominent naar voren als een gemeente die ruimte bood aan uitgeweken diensten: "Voorbeelden van zulke overplaatsingen zijn het Rekencentrum van de Belastingdienst (nieuw gebouw te Apeldoorn is gereed), het Rijksinstituut voor de opleiding van hogere politieambtenaren (nieuw gebouw in Apeldoorn is in aanbouw), de administratie van de motorrijtuigenbelasting (centraal bureau in Apeldoorn

in aanbouw), de Verzekeringskamer (opdracht is gegeven voor het ontwerpen van een nieuw kantoorgebouw te Apeldoorn), de Algemene Inspectiedienst van het ministerie van Landbouw en Visserij (programma voor een vestiging te Apeldoorn wordt uitgewerkt)." De regering wees er echter op dat ook andere steden in het noorden, oosten en zuiden van het land voordeel zouden moeten hebben van verdere spreidingsmaatregelen. Het bleef niet bij woorden alleen. De vestiging van de Nederlandse Gasunie in Groningen en van het nieuwe kantoor van de Nederlandse Aardolie-maatschappij in Assen werd meteen aangekondigd.

De urgentie van de problemen was inmiddels voor iedereen duidelijk. Dit is af te leiden uit de oprichting in 1967 van het Centraal Bureau Spreiding Rijksdiensten. In mei 1972 bood een interim-rapport van een door de regering ingestelde adviescommissie voor het eerst concrete aantallen over mogelijk te spreiden diensten. Het rapport vormde de basis voor de in-

schatting dat 20.000 à 25.000 arbeidsplaatsen moesten worden overgeplaatst vanuit Den Haag en omgeving naar het Noorden en naar Zuid-Limburg. Dit getal werd overigens al snel weer naar beneden bijgesteld. In de inhoudelijke argumentaties was er sprake van een vernieuwing. Als reden voor de spreiding werd niet alleen het ontlasten van de bevolkings- en verkeersdruk op Den Haag genoemd, maar ook het versterken van economisch zwakkere regio's. De positie van Apeldoorn als een potentieel tweede regeringscentrum van Nederland was in de nieuwe plannen overigens verdwenen. Als zodanig noemde men nu Groningen. Ook het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds (ABP) ging aan de neus van Apeldoorn voorbij en kwam in Heerlen terecht. De noden van het ontvangende gebied werden nu op alle niveaus mee in de overwegingen betrokken. In een nota aan de Tweede Kamer van april 1975 werd bijvoorbeeld expliciet gerept van de noodzaak *hoogwaardige* arbeidsplaatsen te verplaatsen om de eenzijdige

>

- > Schouwburg Orpheus, één van de nieuwe voorzieningen voor de groeiende bevolking van Apeldoorn.

